

2. Жіночі студії в Україні. Жінка в історії та сьогодні / За ред. Л.Смоляр. – Одеса, 1999. – 402 с.
3. Історія педагогіки/за ред. М. В. Левківського, О. А. Дубасенюк. – Житомир : Житом. держ. пед. ун-т, 1999. – 336 с.
4. Кікінежді О. М. Гендерна ідентичність в онтогенезі особистості: Монографія / О. М. Кікінежді. – Тернопіль : Навчальна книга «Богдан», 2011. – 400с.
5. Основи теорії тендеру : навч. посіб. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 157–182.

СТАНОВИЩЕ ЖІНОК НА ХАРКІВЩИНІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Книш Л. О.

Наук. керівн.: канд. іст. наук, доц. **Вороніна М. В.**
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

Стаття присвячена висвітленню правового становища жінок на Харківщині у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст., адже саме цей період надав жінкам можливість подолати міф про свою нездатність користуватися певними правами.

Постановка проблеми. ХХ століття – період активних суспільних процесів, пов’язаний зі швидкими темпами розвитку усіх сфер життя, змінюється система освіти, з’являються нові типи навчально-виховних закладів, що викликало зміни у суспільній думці стосовно правового положення жінок.

Стан дослідження. Для української історіографії найбільш актуальною темою є національна ідентифікація. Першими дослідженнями стали кандидатські дисертації з теми гендерного рівноправ’я Н. Аніщук, М. Вороніної, О. Кісь. Проте перше комплексне дослідження з історії мешканок міст Харківської губернії провела М.С. Вороніна.

Виклад основного матеріалу. Формування і розвиток правового становища жінок в Російській імперії та в Харківській губернії, яка входила на той момент до її складу, зокрема, — процес тривалий і складний, на який зробило певний вплив законодавство європейських

країн, виділяючи жінку як самостійного суб'єкта права, регламентуючи її права і обов'язки у всіх сферах суспільного життя [8, с. 9].

Жінки в Харківській губернії у XIX ст. були обмежені у своїх правах, що було викликано, пануючою в суспільстві консервативно-патріархальною концепцією, що ґрунтується на християнській ідеології, в рамках якої жінка повинна займати підлегле становище і дбати лише про будинок, сім'ю і дітей.

Основою особистих взаємин подружжя у шлюбі був інститут влади чоловіка, який виражався в обов'язках дружини проживати разом з чоловіком, слідувати за ним при зміні місця проживання, коритися йому, а також перебувати до нього в любові і необмеженій слухняності. Без згоди чоловіка дружина не могла укладати угоди, а також брати участь у цивільному процесі, захищаючи свої права. Чоловікові належала також батьківська влада, так як він був переважним опікуном своїх дітей. Для вступу заміжніх жінок на державну і громадську службу, або в деякі навчальні заклади також потрібна була згода чоловіка [6, с. 14]. Разом з тим, можна виділити перевагу вітчизняних законів щодо жінок перед іноземними. На відміну від західноєвропейського законодавства, місцеві закони встановлювали принцип роздільного володіння майном подружжям і передбачали відому самостійність заміжніх жінок у вирішенні майнових питань. Але майнова правоздатність жінок була обмежена у – сфері торговельних відносин. За Статутом підприємства заміжні жінки не могли зобов'язуватися векселями без згоди своїх чоловіків, а дівчата, навіть повнолітні, без згоди батьків.

Патріархальний характер правової політики держави в сфері зайнятості жінок проявлявся в обмеженні можливостей служити на державній службі, в сферах діяльності, пов'язаних з прийняттям управлінських рішень, жорсткої регламентації допуску жінок до інтелектуальних професій [2, с. 21]. Тільки в ході революції було вирішено питання про надання жінкам права вступати на державну службу. 5 серпня 1917 р. Тимчасовий уряд приймає постанову «Про розширення наданих особам жіночої статі прав на вступ на державну службу». У ньому встановлювалися рівні права і рівні обов'язки жінок і чоловіків при вступі на державну службу в усі цивільні відомства [7, с. 187].

Таким чином, торгово-промисловий тип життя штовхнув жінку на шлях самостійного праці, а разом з тим, і заробітку, а в результаті створив їй фактичну самостійність. Майнове становище жінки не могло не позначитися на її положення в родині і повинно було викликати зміни в цивільному праві. Законодавство XIX початку XX ст. хоч і несміливо, але неухильно змінювалося в бік поступового звільнення жінки з-під влади чоловіка і до зрівняння подружжя в майнових правах.

Питання розвитку освіти жінок у Харківській губернії у другій половині XIX – на початку XX ст. – невід’ємна сторінка нашої історії і спектру дослідження, адже саме цей вектор дає уявлення не тільки про жіночу освіту і загальний розвиток шкільництва в Україні, але й про демократичні процеси, що відбувалися у тогочасному суспільстві. Саме на Харківщині було відкрито перші середні навчальні заклади для жінок - Інститут шляхетних дівчат і Маріїнську гімназію, які було започатковано завдяки приватній ініціативі інтелігенції міста Харкова. Єпархіальне жіноче училище, що підпорядковувалося Синоду, фактично залишалося приватним жіночим навчальним закладом. Вищі початкові, однокласні та багатокласні народні училища, приватні та недільні школи і школи грамоти були як суто жіночими, так і зі спільною формою навчання дівчат і хлопців, саме ці заклади складали мережу початкових шкіл у Харківській губернії.

На початку XX ст. жіночі початкові школи складали всього 3%, натомість спільних було 91% від загальної кількості народних училищ Харківської губернії (6% від загальної кількості училищ складали суто чоловічі навчальні заклади). Відтак початкова жіноча освіта не відрізнялася від аналогічної чоловічої [5, с. 52]. Серед середніх навчальних закладів для жінок найбільше було приватних шкіл. Вони виникали у якості приватних пансіонів, а у процесі реформ 60–70-х рр. XIX ст. ставали жіночими гімназіями. Єдиною ланкою освіти у Харківській губернії, де не було жінок до початку XX ст., залишалася вища школа. Першою спробою жінок Харківської губернії потрапити до лав університету була їх участь в академічному засіданні при історико-філологічному факультеті Харківського університету 20 січня 1852 р. [3, с. 122].

Протягом усього XIX століття відбулися значні соціальні зміни у становищі жінки. Головну роль тут зіграв економічний фактор. На початку XX ст. питома вага жіночої праці на фабриках і в ремісничих майстернях істотно зростає, що було викликано технічним удосконаленням робочого процесу і інтенсивним впровадженням машинного виробництва. Не менш важливою причиною активного залучення жінок до праці власниками підприємств було те, що їхня праця оплачувалася нижче, ніж праця чоловіків. В цих умовах виникає гостра необхідність законодавчої регламентації становища трудящих жінок у Росії. 3 червня 1885 р. був виданий Закон «Про заборону нічної роботи неповнолітнім і жінкам на фабриках, заводах і мануфактурах», який заборонив підліткам, які не досягли сімнадцятирічного віку і жінкам працювати в нічну зміну на бавовняно-паперових, полотняних і вовняних виробництвах. Робочий день у промисловому виробництві був апріорі нормований, зміни могли відбуватися лише в односторонньому напрямку – понаднормові години, особливо перед ярмарками, а оскільки Харків утримував статус одного з найбільших торговельних центрів Російської імперії, то ця норма стало закономірною. Закон «Про заборону нічної праці неповнолітнім і жінкам на фабриках, заводах і мануфактурах» набув чинності з 1.10.1885. Забороняв нічну роботу (з 21.00 до 5.00) жінок на бавовняних, полотняних і вовняних фабриках, а з березня 1886 р. в адміністративному порядку ці ж положення було встановлено для всього текстильного виробництва. Міністр фінансів поширив дію закону і на шкідливі роботи у фарфоровому і сірниковому виробництвах [1, с. 167].

Лише на початку XX ст. активно обговорювалося питання про необхідність надання жінкам рівних з чоловіками прав, а також залучення їх до участі у справах місцевого самоврядування і держави. Завдяки жіночому руху та відкриттю благодійних організацій, матерям видавалась фінансова допомога або безкоштовне молоко й кількість таких налічувалась сотнями. Вони також могли користуватися консультаціями професіоналів, які і оглядали тисячі немовлят Харкова й навколишніх сіл. Звісно, всіх проблем члени цих благодійницьких організацій не вирішували. Проте їх внесок у справу з охорони матерів та дитинства важко переоцінити. Існування ж цих закладів забезпечувало не лише

фізичне, а й моральне виживання як матерів, так і їх дітей. Самі ж матері отримували більше вільного часу, який могли витрати на підвищення або зміну кваліфікації, що у свою чергу сприяло зростанню матеріальних прибутків родини.

Із державної скарбниці не оплачувалася робота акушерок, лікарів гінекологів та педіатрів, виховательок ясел, а також не видавалася грошова допомога породіллям майже до кінця досліджуваного періоду. Неоцінний вклад у цю справу зробили благодійницькі організації Харківщини та дією «Всеросійської Опіки про охорону материнства та дитинства», «Крапля молока» та окремі особи [4, с. 114]. Та не зважаючи на всі життєві перепони, треба відзначити, що взагалі жіночий рух розпочався майже одночасно з постановкою й обговоренням у суспільстві «жіночого питання», коли жінка, позбавлена будь-яких прав і можливостей могла брати участь у громадському житті, і так швидко проявити своє громадянське обличчя. Слід відзначити, що все ж таки успішне проведення Першого Загальноросійського жіночого з'їзду в 1908 р. свідчило уже про те, що жіночий рух перестав бути чимось локальним, випадковим та не суттєвим. Жіноцтво стало тією силою, з якою уряд і, взагалі, представники чоловічої статі мусили рахуватися.

Вивчаючи еволюцію правоздатності жіноцтва в другій половині XIX – на поч. XX ст., стає очевидним, які значні та суттєві кроки були здійсненні і дуже важко визнати: завдяки кому та чому жінки отримали ті чи інші права. Усе ж отримали власний паспорт, право на окреме проживання. Навіть, якщо деякі законопроекти з'являлися не як наслідок відкритих жіночих виступів, то вони ніколи не були передчасними, навпаки дуже відставали від життя.

Література

1. Устав о промышленном труде. – Петроград, 1915. – 341 с.
2. Аніщук Н. В. Правові засоби викорінення гендерного насильства в Україні: історико-теоретичний аналіз. : автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.01. / Н. В. Аніщук; Одес. нац. юрид. акад. – Одеса, 2008. – 36 с.

3. Брайнин И. Б. В борьбе за право женщин на высшее образование / И. Б. Брайнин // Советская педагогика. – 1979. – № 4. – С. 116–127.
4. Вороніна М.С. Боротьба харків'янок за виборчі права в Російській імперії на початку ХХ ст. / М.С. Вороніна // Зб. наук. пр. Сер. Історія та географія. – Вип. 21-22. – Харків, 2006. – С. 112–117.
5. Голод О. О. До питання про відкриття та діяльність інститутів шляхетних дівчат в Україні у першій половині ХІХ ст. / О. О. Голод // Зб. наук. пр.: Сер. Історія та географія. – Х.: ОВС, 2002. – Вип. 12. – С. 50–55.
6. Кісь О.Р. Жінка в українській селянській сім'ї другої половини ХІХ – початку ХХ століття: гендерні аспекти. : Автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. іст. наук. 07.00.05. / О. Р. Кісь // НАН України. Ін-т українознавства ім. І.Крип'якевича, Ін-т народознавства. – Львів, 2002. – 20 с.
7. Рогожин А. Й. Звід законів Російської імперії / А. Й. Рогожин // Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) [та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 1999. – Т. 2. – 570 с.
8. Юкина И. И. Женское движение России, ценз пола и суфражизм / И. И. Юкина // Гендерная реконструкция политических систем. Ред.: Степанова Н. М., Кириченко М. М., Кочкина Е. В. – СПб.: ИСПГ-Алетей, 2003. – 991 с.